

Zemfira HÜSEYNOVA

BDU-nun dissertantı

e-mail: zemfira_huseynova@mail.ru

EPOS VƏ SAKRAL İLAHİ DƏYƏRLƏR: “OĞUZNAMƏ”LƏRDƏ PEYĞƏMBƏRLİK MISSİYASI

Xülasə

Məqalə “Oğuznamə”lərdə peyğəmbər kəlamları adlanır. Burada “Oğuznamə”lərdə verilən bir sıra peyğəmbər kəlamları tədqiq edilir. Bu kəlamlar çox vaxt ya Dədə Qorqudun, ya da digər dastan qəhrəmanlarının dilindən söylənilir. Bu kəlamlar həm də oğuzların islam dinini qəbul etməsini göstərir. “Oğuznamə”lərdə verilən peyğəmbər kəlamları həm də oğuzların həyatlarının bütün sahələrində islam dininin göstərişlərinə dəqiqliklə əməl etdiklərini göstərir.

Açar sözlər: “Oğuznamə”, peyğəmbər, kəlam, Allah, Dədə Qorqud

EPOS AND SAKRAL DIVINE VALUES: PROPHECY MISSION IN THE "OGUZNAME"'S

Summary

The article is called Prophet's sayings in “Oguznamehs”. Here are studied some Prophet's sayings given in “Oguznamehs”. Sometimes these sayings were sounded by Dede Korkut, or other legendary heroes. As well as these sayings showed that Oguzes accepted the Islam. The Prophet's sayings given in “Oguznamehs” also showed that Oguzes carefully followed the instructions of Islam in all spheres of of their lives.

Key words: “Oguznameh”, prophet, saying, God, Dede Korkut.

ЕПОС И САКРАЛЬНО-БОЖЕСТВЕННЫЕ ЦЕННОСТИ: ПРОРОЧЕСТВЕННАЯ МИССИЯ В «ОГУЗНАМЕ»

Резюме

Статья называется поговорки Пророка в «Огузنامه». Здесь изучаются некоторые поговорки Пророка, приведенные в «Огузنامه». Иногда эти высказывания прозвучали от Деде Коркут, или других легендарных героев. Как эти высказывания показали, что огузы приняли ислам. Высказывания Пророка, приведенные в «Огузنامه» также показал, что огузы тщательно следовали инструкциям ислама во всех сферах их жизни.

Ключевые слова: "Огузنامه", пророк, поговорки, Бог, Деде Коркут

“Oğuznamə”lər haqqında bəhs edən müəlliflərdən biri olan Fəzlullah Rəşidəddin öz kitabında həтта, Dədə Qorqudla Məhəmməd peyğəmbərin görüşməsindən bəhs edir: “İnal Yaqub xan yüz iyirmi il padşah oldu. Hakimiyyəti dövründə öz vəzirləri, naibləri, Qara Biyat, Dədə Qorqud, salurlardan olan Damkak və Oksi ilə həmişə məsləhətləşirdi. Onun hakimiyyəti dövründə ölkədə və vilayətlərdə sülh və əmniyyət var idi. Onun hökmdarlığı başa çatandan sonra hakimiyyətə oğlu İnalsır Yaqub xan gəldi. O yeddi il padşah oldu və ölkədə sakit, xoşbəxt həyat yaratdı. Salurlardan olan Oksi Xoca və yivaitlərdən olan Taban Xoca onun vəzirləri idi. özünün yeddi illik hakimiyyəti dövründə oğlu Ala Atlı Kiş Dərnəkli Qayı İnal xandan çox razı idi. Hələ sağlığında Ala Atlı Kiş Dərnəkli Qayı İnal xanı taxta çıxardı. Bu padşahın vaxtında peyğəmbər Mustafa sələvatullah zühur etdi. Hökmdar onun hüzuruna Bayatlardan olan Dədə Qorqudu səfir kimi göndərdi və islamı qəbul etdi. Bu Qorqud bayatlardan olan Qara Xocanın oğlu idi. O çox ağıllı, müdrik və gözəl insan idi. İnal xan Sır Yaqubun vaxtında yaşamışdır. Deyirlər o iki yüz doxsan beş il yaşamışdır. Onun natiqliyinə, sağlam düşüncəsinə, şəxsiyyətinə aid çoxlu rəvayətlər var” (2, 70).

Tarixi mənbələrdə olan bu məlumatlara əlavə olaraq demək lazımdır ki, dastanın özü peyğəmbərin yad edilməsi ilə başlanır: “Rəsul ələhissələm zamanına yaxın Bayat boyundan Qorqud ata diyərlər, bir ər qopdı. Oğuzun, ol kişi təmam bilicisiydi – nə di-yərsə, olurdi. Qaibdən dürlü xəbər söylədi. Həqq təala anın könlünə ilham elədi” (1, 31).

Sonra kitabda Dədə Qorqudun dilində peyğəmbər kəlamları söylənilir və həmin kəlamların özü belə bəzi alimlərdə belə fikir yaratmışdır ki, “yarandığı gündən Qorqud Allahı yeri-göyü müdrikliklə, haqq-ədalətlət sistemləşirdi... Qorqud Ata bilavasitə öz nəslinə, bütün insanlar üzərinə zəruri olan hakimiyyət verdi və onları öz simasında Allah-Pir kimi tanıdı” (3, 3).

Həmin alimlər Dədə Qorqudun özünün peyğəmbərlik missiyasını belə əsaslandırır: “Kitabın ilk cümlələrindən göründüyü kimi, Qorqud Ata adi adam deyildir. O hər şeyi bilir, dedikləri həyata keçir, gələcəkdən düzgün xəbərlər söyləyir. Digər tərəfdən, elçiliyə gedən Qorqudu Dəli Qancar vurmaq istədikdə möcüzə göstərib Dəli Qarcarın əlini qurudur. Deməli, Dədə Qorqud qeyri-adi ilahi xassələrə malik bir insandır. Qırğız, Qazax qam-şaman alqışlarının birində deyilir: “Ölü desəm ölü deyil, diri desəm diri deyil, övliya Ata Qorqud” ...Qorqud ölməmişdir, o hər şeyi əvvəlcədən bilir, bəla-ları qorxudur və onu çağıranda da gəlir. Nəhayət, onun “Pir” adlandırılması Qorqud Atanın bilavasitə qədim Misirlə əlaqəsi olması deməkdir. Çünki qədim yunanların “firon” adlandırdıqları söz, qədim Misirdə Allah mənası verən Pir sözüdür” (3, 5).

Bu kimi fikirlər nə qədər həqiqətə uyğundur, bunu dərin elmi tədqiqatlar sübut edəcəkdir, ancaq Dədə Qorqudun hikmətləri peyğəmbər kəlamları qədər müdrikdir. Onlardan bir neçəsinə nəzər salaq: “Allah-allah diməyincə işlər onmaz”, “Qadir Tanrı verməyincə ər bayımaz”, “əzəldən yazılmasa, qul başına qəza gəlməz”, “Əcəl vədə irməyincə kimsə ölməz”, “Ölən adam dirilməz, çıxan can geri gəlməz”, “Təkəbbürlük eyləyəni Tanrı sevməz”, “Dövlətsiz şərindən Allah saxlasın, xanım, sizi” (1, 31-32).

Eləcə də Dədə Qorqud öz alqışlarında islam müqəddəslərinin adını çəkir: “Ağız açıb ögər olsam, üstümüzə Tanrı görklü! Tanrı dostu, din sərvəri Məhəmməd görklü! Məhyəmmədin sağ yanında namaz qılan Əbubəkr siddiq görklü!... Qılınc çaldı, din açdı şahı-mərdan Əli görklü. Əlinin oğulları – peyğəmbər nəvələri. Kərbəla yazısında yəzidilər əlində şəhid oldu. Həsənlə Hüseyn iki qardaş belə, görklü! Yazılıb-düzilib göydən endi Tanrı elmi Quran görklü. Ol Quranı yazdı-düzdü üləmələr öyrəninəcə köydi-biçdi. Alimlər sərvəri Osman Üffan oğlu, görklü. Alçaq evdə yapılibdir Tanrı evi Məkkə görklü. Ol Məkkəyə sağ varsa, əsən gəlsə, sidqi bütün hacı görklü... Qamusinə bənzəmədi cümlə aləmləri yaradan Allah-Tanrı görklü” (2, 32).

Eyni zamanda Dədə Qorqudun tənələrində belə peyğəmbərlərin adı keçir: “Ol, Nuh peyğəmbərin eşşəyi əslidür. Andan dəxi sizi, xanım, Allah saqlasın!” (2, 33). “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunda peyğəmbər kəlamları boylara xüsusi məna verir və oğuzların düşüncə tərzini ifadə edir:

“Qadir Tanrı səni namərdə möhtac etməsin!

... Axır-sonu arı imandan qyırməsın!

“Amin” deyənlər didar görsin!

Ağ alnunda beş kəlmə dua qıldıq, qəbul olsun!

Allah verən umudun üzülməsün!

Yağışdırsun, duruşdursun günahlarını

Adı görklü Məhəmməd mustafa yüzi suyuna bağışlasın, xanım, hey!” (2,51).

Hətta xalq arasında indi geniş yayılmış “Allahın əmri, peyğəmbərin şəriəti” ifadəsi də eposun dilində var: “Tanrının buyruğu ilə, peyğəmbərin qövlilə... qız qardaşın Banuçiçəyi Bamsı Beyrəyə diləməgə gəlmişəm” (2, 56).

Qeyd etdiyimiz kimi, eposun Bamsı Beyrək haqqındakı boyunda biz Dədə Qorqud obrazının özündə belə peyğəmbər keyfiyyətləri görürük: “Dəli Qarcar qılıncın əlinə aldı. Yuxarisından öygə ilə həmlə qıldı. Dəli bək dilədi ki, Dədəyi dəpərə çala. Dədə Qorqud ayıtdı: “Çalırsan, əlin qurusun!” – dedi. Haqq təalanın əmrilə Dəli Qancarın əli yuxarıda asılı qaldı. Zira Dədə Qorqud vilayət issi idi, diləgi qəbul oldu. Dəli Qarcar aydır: “Mədəd, aman, əlamən! Tanrının birliyinə yoxdur güman! Sən mənim əlimi sağaldı gör, Tanrının buyruğu ilə, peyğəmbərin qövlilə qız qarındaşı Beyrəgə verəyim!” – dedi. Üç kərə ağzından iqrar eylədi. Günahına tövbə eylədi. Dədə Qordud dua eylədi. Dəlinin əli Haqq əmrilə sapasağ oldu” (1, 56). Mətnə işlənən “issi” kəlməsi “müqəddəs” mənasındadır. Müqəddəs adamlara əl qaldırmaq günah olduğundan oğuzlar üç dəfə “ağızdan iqrar” edib “tövbə” edərmişlər. Dəli Qarcar da tövbə edib bağışlanır. Belə adətlər müsəlman dünyasında peyğəmbərlərin müqəddəsliyi ilə bağlıdır.

Eposda hətta islamda olan ibadətlər də lazımınca verilmişdir: “Qazan bək gördü ki, kafər qatı yaqlandı. Atından endi, arı sudan abdəst aldı. Ağ alnın yerə qoydu, iki rükət namaz qıldı. Adı görklü Məhəmmədi yad gətirdi. Qara dinli kafərə göz qarartdı” (2, 71).

Eposda dua edərkən islami etikətlərdən istifadə edirlər: “Yaradan haqqı üçün, baba!” (2, 74). Yaxud da Dədə Qorqudun özü alqışlarında Məhəmməd peyğəmbərin şəriətinə uyğun dualar edir: “Dədəm Qorqud gəlib şadlıq çaldı, boy boyladı, soyı soyladı. Qazi ərənlər başına nə gəldigün söylədi

İmdi qanı dedigim bəg ərənlər?
Dünya mənim deyənlər?
Əcəl aldı, yer gizlədi.
Fani dünya kimə qaldı?
Gəlimli, gedimli dünya,
Son ucu ölümlü dünya!
Əcəl gəldiyində arı imandan ayırmasın!
Qadir Tanrı səni namərdə möhtac etməsin!
Allah verən ümidin üzülməsin!
Ağ alnunda beş kəlmə dua qıldıq, qəbul olsun!
“Amin” deyənlər didar görsün!
Yığışdursun, duruşdursun günahınızı.
Adı görklü Məhəmməd Mustafaya bağışlasın,
xanım, hey! “ (2, 93).

Eposundakı boyların sonunda peyğəmbərin adı çəkilir və ona dualar oxunur. Ərənlərin şəninə alqışlar söylənilir.

Eposda diqqəti cəlb edən məqamlardan biri də “Duxa qoca oğlu Dəli Domdul” boyundakı əfsanədir. Bu boyda səmavi dinlərin ehkamlardan irəli gələn mifik motivlər var: “Dəli Domrul aydır: “Mərə yigidinizi kim öldürdü?” Aytıdılar: “Vallah, bəg yigit, Allah təaladan buyruq oldu. Al qanatlı Əzrayıl ol yigidin canın aldı”. Dəli Domrul aydır: “Mərə, Əzrayıl dedüğün nə kişidir kim, adamın canun alur? Ya qadir Allah, birligin-

varlığın haqqıçün, Əzraili mənim gözümə göstərgil, savaşayım, çəkişəyim, dürişəyim – yaxşı yigidin canın qurtarayım. Bir dəxi yaxşı yigidin canın almıya” – dedi. Qayıtdı-döndü Dəli Domrul, evinə gəldi. Həqq təlalaya Domrulun sözü xoş gəlmədi: “Bax, bax, mərə dəli qavat. Mənim birliğim bilməz, yarlığımə şükr qılmaz. Mənim ulu dərgahımda gəzə, mənlük eyləyə?” – dedi. Əzrayıla buyruq elədi kim, ya Əzrayıl, var ol dəxi, dəli qavatın gözüne görüngil, bənzini sarartğıl! – dedi; canını xırtlatfil, alğıl! – dedi” (2, 79).

Beləliklə, Dəli Domrul 40 igidlə yeyib-içib oturarkən Əzrayıl gəlir və Dəli Dorul vahiməyə düşür. Eposda onların dialoqu verilir. Biz artıq dini düşüncədən irəli gələn mifik obrazın bədii təcəssümünü görürük. Əzrayıl Dəli Domrula onun ünvanına dediği sözləri xatırladır. Deyir ki, səni gen yerdə axtarırdım, dar yerdə əlimə düşdün. Dəli Domdul qılınc çəkib onu öldürmək istəyir. bu vaxt Əzrayıl göyərçin olub pəncərədən uçub qaçır.

Dəli Domrul igidlər qarşısında öyünərək deyir ki, Əzrayıl məndən qorxub quş olub uçdu. Sonra Dəli Domrul evinə gəlir və Əzrayıl onun atını ürkdərək yerə salıb sinəsinə qonur. Dəli Domrul Əzrayıla yalvararaq ondan əhv diləyir. Əzrayıl isə deyir: “Ya pəs can verən, can alan Allah təaladır” (2, 80-81) Bunu biləndən sonra Dəli Domrul Qurani-Kərimdə də öz əksini tapan belə bir duanı edir:

“Yucalardan yucasan,
Kimsə bilməz necəsən.
Görklü Tanrı,
Neçə cahillər səni
Gögdə arar,
yerdə istər.
Sən xud möminlər kölündənsən
Daim duran cəbbar Tanrı.
Baqi qalan səttar tanrı,
Mənim cuanumi alır olsan, Sən alğıl!
Əzrailə almağa qoymagil! – dedi.

Allah talaya Dəli Domrulun burada sözü xoş gəldi. “Əzrayıla nida eylədi kim, çün dəli qavat mənim birliğim bildi, birliğimə şükr qıldı, ya Əzrail, Dəli Domrul can yerinə can bulsun. Onun canı azad olsun! – dedi” (2, 81).

Eposun sonrakı epizodlar maraqlı süjet xətti üzrə qurulmuşdur. Dəli Domrul yaşlı atasına və anasına müraciət edib, onun yerinə canlarından keçmələrini diləyir. ancaq valideynləri buna razı olmur. Belə olanda Əzrayıl yenidən peyda olur və Dəli Domruldən canın tələb edir. Dəli Domrul deyir: “Yad qızı həlalım var, indan mənim iki oğlancığım var, əmanətim var, ismarlaram onları, ondan sonra mənim canımı alsan” (2, 82).

Dəli Domrul halalının yanına gəlib əhvalatı ona anladır. Halalı isə ona belə deyir:

“... Səndən sonra mən neylərəm?
Yaylar olsam, mənim gorum olsun!
Soyuq-soyuq suların içər olsam,
Mənim qanım olsun!
.... Yer tanıq olsun, göy tanıq olsun,
Qadir Tanrı tanıq olsun,
Mənim canım sənə canına qurban olsun!” (2, 93).

Bu ifadələrdə islami inanclardan irəli gələn ifadələrlə yanaşı, həm də İsa

peyğəmbərin kəlamlarına aid olan bir ifadə işlənir; soyuq suların “mənim qanım olsun” deyilməsi, İsa peyğəmbərin “çörəkdən yeyin, mənim bədənim olsun, şərabdan için, mənim qanım olsun” kəlamlarından irəli gəlir. Qadir Allahı “tanıq” (şahid) tutmaq isə islami inanclarla bağlıdır.

Ərinin yerinə öz canını təklif edəndə Əzrayıl nazil olub vəzifəsini icra etmək istəyir. Bu vaxt Dəli Domrul Allaha yalvarır. Biz bu yalvarışda yenə də Qurani-Kərim ayələrindən olan tərcümənin şahidi oluruq: “Ucaların ucasan, kimsə bilməz necəsən! Görklü Tanrı, çox cahillər Səni göydə arar, yerdə istər. Sən xud möminlərin könlündəsən. Daim duran cabbar Tanrı... Kərəmi çox qadir Tanrı!” (2, 83).

Allaha Dəli Domrulun bu yalvarışı xoş gəlir və Əzrayıla əmr edib onun valideynlərinin canlarını aldırır və Dəli Domrula həyat yoldaşı ilə birlikdə yüz qırx il əlavə ömür verir. Dədə Qorqud gəlib “Bu boy Dəli Domrulun olsun. məndən sonra alb ozanlar söyləsin! Alnı açıq comərd ərənlər dinləsin!” (2, 83) – deyir. Sonra yenə də adəti üzrə islam dinin etiketlərinə uyğun olaraq Dədə Qorqud vaxtilə peyğəmbər kəlamları olan dualar edir:

“Qadir Tanrı səni namərdə möhtac etməsin!
Ağ alnında beş kəlmə dua qıldığ, qəbul olsun!
Yığışdırsın, duruşdursun!
Günahımızı adı görklü Məhəmmədə bağışlasın!
Xanım, hey!!! “ (2, 84)

Bu sözlərlə boy başa çatır. Diqqətlə boyun məzmununa nəzər salanda götürük ki, oradakı motivlərin çoxu antik dünya ədəbiyyatındakı əfsanələrdə, əsatirlərdə belə var. “Odisseyə”, “İlliada” kimi antik Yunan ədəbiyyatı nümunələrindəki bəzi mifik düşüncələr bu boyda da müşahidə olunur. Allahı, Əzrayılı mifik obraz kimi ədəbiyyata gətirib onların bədii təcəssümünü vermək dünya haqqında fantastik düşüncənin bədii təcəssümüdür.

Məlum məsədir ki, islami düşüncə bizim məişətimizə VII əsrdən etibarən daxil olmuşdur. İslam fəlsəfəsinin bir çox müddəaları həm də Azərbaycan ədəbi düşüncəsini formalaşdırmışdır. Qeyd etdiyimiz kimi, qədim dini inanclarda can almaq missiyası olmadığından və insanın əməllərinə görə hansı şəkildə yenidən dünyaya gəlməsi əsas konsepsiya kimi götürüldüyündən, həmin dövr ədəbi mənbələrində Əzrayıl obrazı ola bilməzdi. Ona görə də, ədəbi düşüncə öz idealını başqa istiqamətdə axtarırdı və onun bədii təcəssümünü verirdi. Sudaşan ikinci həyatında ona görə kahin olmuşdur ki, birinci həyatında son dərəcə xeyirxah olmuşdur. İslami inanclarda isə qəhrəmanın xeyirxahlığı ikinci dəfə dünyaya hansı sifətdə gəlməsinə xidmət etmir:

Ulu yollar üzərinə,
İmarətlər yapayım, Sənin üçün!
Ac görsəm doyuralım, Sənin üçün!
Yalıncaq görsəm, tonadayım Sənin üçün!
... Kərəmi çox qadir Tanrı! (2, 83)

Onun duaları bu dünyadan əməli saleh getmək və dönüşü olmayan gələcək dünyanın cənnət-məkanında yaşamaqdır. Axirət üçün yaşamaq və əbədi dünyanı rəvnəqləndirmək, islami ehkamların əsas müddəalarındandır. Klassik Azərbaycan ədəbiyyatındakı peyğəmbərlik missiyası da bu ideya üstündə köklənmişdir. Peyğəmbər kəlamları axirəti rəvnəqləndirməyin yoludur – haqq yoludur. İşıqlı dünyanın əbədi sakini olmaq xülyası çoxlarının xoşuna gəlir və bu şirin xəyalların ağışında yaşamaq insanlara zövq verir, onlarda həyat hadisələrinə qarşı maraq oyadıb, qurmağa-yaratmağa stimül verir.

Dini ehkamlar içərisində rasionallığına görə ən optimal ideya budur. Klassiklərimiz də bunu həqiqət sayıb, islami ehkamları əsasında həyat fəlsəfəsini yaratmışlar.

“Kitabi-Dədə Qorqud” eposunda Allah kəlamları, demək olar ki, hər an qəhrəmanların dilində olur: “Qap qayalar başında yuva tutan, qadir, ulu Tanrıya yaxın uçan” (78, 89), “Qadir Allah bilir, mən sənə munisəm, yarım, qıyma mənə!” (2, 92), “Qadir Allah yüzün ağ etsin, Basat!” (2, 103)

Eposun “Qazlıq qoca oğlu Yeknək” boyunda isə Qurani-Kərimin 112-ci surəsi olan “əl-İxlas” və başqa surələrdən surəsindən olan bəzi tərcümələrdir:

Yucalardan yucasan, uca Tanrı!
 Kimsə bilməz necəsən, əziz Tanrı!
 Anadan toğmadın Sən, atadan olmadın Sən!
 Kimsə rizqin yemədin!
 Kimsəyə güc etmədin!
 Qamu yerdə əhədsən, Allahu səmədsən!
 Adəmə Sən tac urdun,
 Şeytana lənət qıldın.
 Bir suçdan ötrü dərgahdan sürdün.
 Nəmrud göyə ox atdı,
 Qarnı yarıq balığı qarşu tutdun.
 Ululuğuna həddin, Sənin boyun-qəddin yox!
 Ya cismlə cəddin yox!
 Urdığın ulatmıyan ulu Tanrı!
 Basdığın bəlürtməyən bəllü Tanrı!
 Götürdüyün göyə yetürən görklü Tanrı!
 Qaqduğun qəhr edən qəhhar Tanrı!
 Birliyinə sığındım, çələbim, qadir Tanrı!
 Mədəd Səndən! (2, 96).

Qurani-Kərimin “əl-İxlas” surəsi isə belədir: “Ya peyğəmbər! Allahın zətı və sifətləri haqqında səndən soruşan müşriklərə de: O, Allah birdir. Allah möhtac deyildir! O nə doğmuş, nə də doğulmuşdur! Onun heç bir tayı-bərabəri də yoxdur!” (4, 606).

Mətnşünas alim K.Şərifli yazır: “Buna nümunə olaraq, “Kitabi-Dədə Qorqud” abidəsini dilə gətirmək olar. Türk xalqlarının bu misilsiz mədəniyyət abidəsində islam dini və Qurani-Kərimlə bağlı kifayət qədər çoxlu parçalara təsadüf edirik. Bunların bir qismi islamın müqəddəs kitabından verilmiş bədii tərcümələrdir”. Həmin tərcümələr ardıcıl xarakter daşmasa da, məzmun etibarilə Quran ayələrinə işarələrlə bəzənmişdir:

“Yucalardan yucasan!
 ...İbrahimi tutdurdun,
 Xam gönə çulğadın.
 Götürüb oda atdırdun.
 Odu bustan qıldın (1, 109).

Eposun “Bəkil oğlu İmran” boyunda, hətta kafirlə müsəlmanın mübahisəsi verilir. Bu da eposda münazirənin ən gözəl nümunəsi hesab edilər bilər:

“Kafər aydır: “Oğlan, indi Tanrınamı yalvarırsan? Sənin bir Tanrın varsa, mənəm yetmiş iki bütخانəm var!” – dedi. Oğlan aydır: “Ya asi məlin, sən bütlərinə yalvarırsan, mən aləmləri yoxdan var edən Allahıma sığındım” – dedi. Həqq təala

Cəbarla buyurdu kim: “Ya Cəbrayıl, var, şol qulama qırx ərcə qüvvət verdim” – dedi. Oğlan kafəri götürdü, yerə vurdu” (1, 109).

“Oğuznamə”lərə peyğəmbər kəlamları onlara dərin məzmun verdiyi kimi, həm də həm də onların poetikasını gücləndirmişdir. Obrazların dilindən və təhkiyələrdə söylənilən həmin kəlamlar hadisələrin axarında elə verilir ki, həmin kəlamlar fikri tamamlayır və bədii nitqi gücləndirir.

Türklərin fəlsəfi düşüncəsindən doğan atalar sözü və zərbi-məsəllərdən ibarət “Oğuznamə”lərdə də kifayət qədər peyğəmbər kəlamlarına rast gəlirik. Məsələn:

Allah işin bulur.

Allah yüzi yoxsulluğa göstərməsin.

Allah təala qullarını qaşiq bir düşməən şəridən saxlasın.

Allah sağ gözü sol gözə möhtac etməsin.

Allah öldürmədiyın kimsə öldürməz (1, 19).

İstəyən Tanrısın bulur (1, 28).

Eşşəyin dişini, kosaın yaşını, Allahın işini Allahdan başqa kimsə bilməz (1, 39).

Ötən qüdrət iyunudur, bilməyənə qaz gəlir,

Tanrının neməti çox, bilməyənə az gəlir (1, 44).

İşıqlara yetişənin adıyla sanı yetər; danişməndlərlə irişənin dini ilə imanı yetər, bəylərlə irişənin başıyla malı yetər (1, 51).

Anun kim dərdi var, dərman anundur,

Anun kim sidqi var, iman anundur (1, 51).

Tanrı, kişiyə kəndüyə müti olmaz oğul versin (1, 85).

Tanrıyı göz ilə görmüş kimsə yox, əqlə bulurlar.

Tanrı nişan vurduğu quldan qorxmaq gərək (1, 86).

Doğruya Allah yardımçı (1, 132).

Eyibsiz bir Allahdır.

İsa üçün Musanı qınama (1, 136).

Qeybi Allahdan başqa kimsə bilməz.

Qəribin kimsəsi yox, Allahı vardır (1, 139).

Nə yerdə ki, var qadı,

Tanrı buyruğun qoda.

Nə yerdə ki, var qoca,

Nə Quran bilir, nə heca! (1, 179).

Nəticə. “Oğuznamə”lərdə olan bu kimi ilahi kəlamlar türk bədii təfəkkürünün poetikasını daha da zənginləşdirmişdir. Həmin kəlamlarda haqqın ifadəsi, həqiqətlərin açarı sirlərin izahı var. Həyat həqiqətləri sonsuzdur, onların dərki üçün ən münasib poetik ifadələr olmalıdır. Həmin poetik ifadələrin əksəriyyətini “Oğuznamə”lərdə tapırıq.

ƏDƏBİYYAT

1. Oğuznamə (tərtibçi S.Əlizadə). Bakı, Yazıçı, 1987, 223 s.

2. Kitabı-Dədə Qorqud. Bakı, Yazıçı, 1988, 265 s.

3. Kilarbəyli F. Azər oğlu. Qorqud – Allahımız qayıdır. Bakı, Qanun, 1998, 42 s.

4. Qurani-Kərim. (tərc.Z.Bünyadov, V.Məmmədliyev) Bakı, Qismət, 1997, 656 s.

Çapa tövsiyə edən: fil.ü.e.d., prof. Hüseyn İsmayilov